

GYÁSZBESZÉD MÁTYÁS KIRÁLY FELETT.

Bonfini megható elbeszélését Mátyás király végperceiről, haláláról és temetéséről híven átvették történetíróink. Az ő tanúságtétele a szemtanu értékével hat. Fraknoi mind a Mátyás király életrajzában, mind a milleniumi nagy történeti munkában Bonfini nyomán megemlékeznek arról, hogy Mátyás felett Székesfehérvárott az országnagyok jelenlétében a nápolyi király követe Ranzanus tartott gyászbeszédet, mely mély megindulást keltett. Mint a hogy a Mátyásra vonatkozó költői maradványokat felette becsesnek tartám gyűjtögetni, e beszédet is kerestem. Képzeltetni, hogy Fraknoi régebben kutatta, de mint Rómából folyó év ápril 7-ről kelt soraiból értesülök, hasztalan. Nekem szerencsét kíván a kutatáshoz.

Nem csekély örömet okozott hát nekem az Ábel gyűjteményében három 4-ed ívrét lapon talált másolat, melyhez a címet Ábel a következőképp adta meg:

»*Johannis Garzonis oratio funebris de rege Matthia.*«

Csillag alatt megjegyzi: »Cod. bibl. Univ. Bononiensis 742 fol. 85^a—92^b. A cím tőlem való.« Nekem feltűnt, hogy a jelzett folio lapszám, mely hét lapot jelöl meg, három, sőt voltaképp két és fél negyed ívrét nem is sűrűn írott lapra leférjen. Elolvastam a beszédet. Töredékes voltára a másoló is rá mutat az utolsó félbeszakadt mondat után tett pontokkal. De a beszéd eleje is hiányosnak, sőt közepén is fogyatékosnak bizonyult. Hogy Ábel ily alakban készült kiadni, arra mutatnak ugy lapszéli mint a lap alján tett javításai. A kézirat nem az övé. E nyomon megindultam. Irtam a bolognai könyvtár igazgatójának, Olindo Guerini úrnak és előadván azon meggyőződésemet, hogy itt a másolás valami okból fogyatékos, kértem, hogy másoltassa le híven az egész beszédet. Guerini úr mély hálára kötelezett. Lemásoltatta a beszédet, sőt az eredetivel egybe is vetette. Guerini a következő címet adta e másolatnak:

COPIA

tratta dal cod. Nro 742, che contiene: *Johannis Garzoni Orationes, Epistolae, et alia.* Ms. cart. infol, sec. XV. (da c. 85. v. a c. 92. r.)

L' orazione non ha alcun titolo, ma nell' Indice premesso al codice ha il seguente:

Oratio funebris pro Matthia rege.

Tehát voltakép nem is Ábel adta a címet, de már a codex indexe. A beszéd jelen alakjában egy pár kisebb tévedés mellett is teljesnek mondható, a terjedelem a kézirat lapszámának megfelelő, de tartalmilag is egységes egésznek alkot. Folytattam a kutatást, de még ez ideig eredménytelenül. Először meg akartam tudni, hogy jelen volt-e Garzoni Mátyásnak székesfehérvári temetésén, mert Bonfini megemlékezik, hogy többen beszéltek, de csak a Ranzanus beszédéről emlékszik meg annyiban, hogy egy pár sorban tartalmát is érinti, de bizony csak érinti. Arról a renaissance-irodalmi tanulmányaim bőségesen meggyőztek, hogy e korszak szónoki stílje, hangja sablonos, történeti értéke vajmi csekély, mert a panegyrikus képzelem összekuszálja és meghamisítja a valódi történeti adatokat. Nem is ez indított kutatásra. Távolról sem bíztam abban, hogy valami újabb adattal járulhatok a nagy király korának történetéhez. Mégis értékesnek tartok minden foszlányt, mely e fényes korszak sugarát őrzi. Nem csak a költemények, hanem a szónoklatok is érdekesek, melyek mégis csak e nagy alak európai hatására mutatnak. A Hunyadi-ház hihetetlen mértékben emelte hazánk jelentőségét. Ahoz az örökséghez, melyet a nagy bajnok hőstettei és fiának nagy arányokat öltött egyénisége szereztek számunkra és hagytak reánk, becses adalék minden apróság. Kutattam hát, ki volt Garzoni és volt-e valami összeköttetésben Mátyás udvarával. Tiraboschinál¹ ennyit találtam: »Garzoni János, bolognai nemes, és ugyanitt egyetemi tanár, hazájában igen becsült férfiú, meghalt 1501-ben. Ránk egy latin művecskét hagyott, melyet Bologna magasztalására írt *De Dignitate Urbis Bononiae*, melynek közzétételét ugyancsak Muratorinak lehet köszönni. Ámde e mű csak csekély része a tőle írt számos munkáknak. Egyetemes és roppant jeles műveltségű ember, alig volt a komoly és a mulattató irodalomnak oly ága, melyet munkásságával ne gazdagított volna.« Tiraboschi a Garzoni életére nézve forrásul P. *Vincenzo Fassini* pisai tanárt említi, ki róla Dionigi *Sandelli* név alatt írt. Ez életrajz megjelent 1781. Bresciában.

Nem bírtam minden igyekezetem mellett sem e könyvet megkeríteni. Gondoltam, hogy Ranzanus életrajzában talállok adatot arra nézve, hogy kik voltak Mátyás temetésén. Ranzanus életét *Valentino Barcellona* írta meg² az *Opusculi di Antori Siciliani. Palermo* 1751. VI kötetben (p. 75—91.) Barcellona kijelenti, hogy az életrajzi adatokat Ranzanonak történeti emlékiratából meríté,

¹ Storia della Letteratura Italiana. Firenze, 1809. VI. 755 l.

² Memoria della Vita Letteraria e di Viaggi di *Pietro Ranzano* dell' ordine de' Predicatori, Vescovo di Luceria. Ricavata in maggior parte dagli otto Volumi de suoi Annali ditutti i tempi.

melynek czíme: *Annales omnium temporum*. 8 kötet. Érdekes a következő adat: »Jelen volt azon gyászünnepélyen, melyet V. Miklós pápa rendeletére Corvin Jánosnak, a Mátyás király atyjának emlékére nagy fényvel tartott a bibornokok tanácsa. (Vol. 8. lib. 44. Ind. 19. fol. 330.) Ranzanus 1464-ben II. Pius nuntiusa volt. Innét veszi eredetét a Mátyással való összeköttetése. 1486-ban küldi Ferdinand király Mátyáshoz követségben s tisztét három éven át nagy dicsőséggel viselte (*gloriosamente exercito il suo officio*).« Most következik egy hely ez életrajzban, mely tárgyunkkal szorosán egybefügg.

»Az ő nagy pompával rendezett temetésén a többi szónokokkal, püspökökkel, főurakkal és miniszterekkel részt vett és a mise után egy ünnepélyes, nagy terjedelmű, finom latin nyelven írott beszédet mondott az elhunyt király dicső voltáról és erényeiről, kimutatván, hogy mily nagy védője volt a király a keresztényeknek, és mint győzhetlen fejedelem oly halhatatlan érdemeket szerzett a római egyház iránt, melyekért megérdemli, hogy a szentek közé sorozhassék.« Bizonyítékul idézi Bonfininek: *De rebus Hungaricis* edit. Anno 1600. p. 299. decade 4. lib. 8. p. 653. E helyet egész terjedelmében idéztem, mert e kifejezést »a többi szónokokkal« (cogli altri Oratori) mintegy utal arra, hogy mások is tartottak beszédet. Miért nem lehetett volna e beszédek sorában a Garzonié is, kinek beszédét hű fordításban közlöm. E beszéd végén találom actualis vonatkozást, mert megemlékszik a Mátyást sirató főpapokról és előkelő férfiakról. E férfiak könyveit látva, nem bírja tovább folytatni Mátyás magasztalását. E befejezés közvetlen melegsége ellentétben áll a beszéd panegyrikus berendezésének formalismusával, mit azon kor ízléséből megérthetünk.

Ugyanez életrajz külön felsorolja Ranzanus műveit (92—106. lapokon). Ezek sorában fölemlíti *Oratio in funere Matthiae Hungarorum Regis* és hivatkozik Bonfini illető helyére (dec. 4. lib. 8, p. 651.). Azt állítja, hogy e beszéd Ranzanus több művei közt a Johannes Sambucus könyvtárában megvolt. Bizonyosságul hivatkozik Gesner Konrád *Bibliotheca-jára*,¹ mely megemlékszik Ranzan kronikájáról, melynek 33. és 34. könyve Magyarország történetét tartalmazta, melyet Sambucus kiadott a maga függelékével 1600-ban.²

¹ Bibliotheca Instituta et collecta. Tiguri MDLXXXII. 682.

² Az ismert *Epitome Rerum Hungaricarum* — — auctore Petro Ranzano apud Matthiam Regem olim triennium Legati. A Nemzeti Múzeum Jankovich-féle kézirat gyűjteményében a 294. sz. Quart latin codex a XV. századból a Bakócz Tamás esztergomi érsek-primás számára készült díszpéldány, melyet Frater Joannes de A. Siculus Panormita ordinis praedicatorum aláírással megnevezett szerzetes másolt le Ranzanus történeti művéből. E codex 1—169 nyomtatott számmal jelölt lapot tartalmaz. Ugyancsak a Nemzeti Múzeum birtokában van Ranzanus művének 1746-iki budai kiadása: studio et opera Lucae Pecchi Pannonis. E példány azért érdekes, mert az eredeti codexsel hasonlítja egybe a szöveget és a Bakócz Tamás példánya után széljegyzeteket tartalmaz. E kiadásban folytatódik a Ranzanus történeti műve *Brevis Appendix De rebus Hungaricis ex libro 8. Decadis 4. Antonii Bonfinii desumpta* cz. alatt.

Fabricius Bibliotheca Latina Mediae et infimae Aetatis Patavini MDCCLIV. szintén innét meríté ismeretét a Mátyás felett tartott gyászbeszédre nézve. A 7. pont alatt Ranzanus művei közt idézi: Oratio in funere regis Hungariae Matthiae Corvini, sub fine Aprilis anni 1490 recitata apud Albam Regiam servata forsā *inter plures* eiusdem orationes, quas Manuscriptas in celebri Sambuci laudati Bibliotheca haberi testatur Simlerus in sua Gesneri Bibliotheca aucta sed et plures eiusdem scriptoris orationes.

Hol lehet e beszéd? Azt hiszem, elveszett. Épen azért nem lesz érdektelen annak a beszédnek a bemutatása, melyet egész terjedelmében lefordítottam, jegyzetben megjelöltem azokat a részleteket, melyek az Ábel-féle kéziratban hiányoznak.

A közönségben, mely előtt Garzoni e beszédet tartá, előkelő férfiak lehettek. Ugyanis mindjárt a beszéd elején *Principes*, és még egyszer a beszéd végén, *optimi principes, nobilissimi viri*-ről emlékezik meg. Az a hitem, hogy egyházi fejedelmekről és főurakról van szó és így a szónok akár Székesfehérvárott, akár Olaszországban valamely Mátyás király emlékére rendezett gyász-ünnepély alkalmával egyformán élhetett e megszólítással.

*Garzoni János: Orationes, Epistolae, et alia
cz. kéziratgyűjteményéből.*

(A bolognai egyetemi könyvtár 742. sz. kéziratának 85. v.—92. r. lapjáról
vett másolat után.)

Óhajtanék, fejedelmi férfiak, az ékesszólás oly nagy mértékével rendelkezni, mely képessé tenne, hogy Mátyás király érdemeihez méltó beszédet tartsak. Mert hiszen a szónoki beszédre sem méltóbb, sem jelesebb tárgyat nem találhatok. Beszédem kezdetén mindjárt elriaszt annak meggondolása, hogy ki kell fejtenem mindazon tulajdonságokat, melyek a tudomány minden ágában kiváló

Vellem *optimi principes* ea mihi dicendi vis esset: qua possem Regis Matthiae laudibus parem orationem offerre. Non enim video ubi dignus; ubi prestantius mea versari posset oratio. Me autem dicere incipientem illud proculdubio perturbat ac terret: quod ea explicanda sunt: quae virum exostulant in omni scientiarum genere praestantem. Fateor tam officiosam provinciam humeris meis imparem.

Verum his: qui apud me auctoritate possunt et voluntate obsequendum duxi. Nimirum quae Rex gessit deleri oblivione nec possunt nec debent. Haud mediocrem et nobis et religioni christianae iacturam eius obitus attulit. Nunquam profecto naturam ipsam explorare satietate vivendi pro communi utilitate debuit. Pace ceterorum regum dixerim Nemo unquam hostem barbarum: crudelem et christianum sanguinem sitientem tot ac tantis cladibus affectit. Sed quoniam sic fata tulerunt ut tam praecipuo et singulari reipublicae Christianae defensore spoliaremur insti. ui eius gesta laudesque brevi oratione complecti. Vos ut facitis queso diligenter attendite.

férfiut kívánnak meg. Bevallom, hogy ily terhes feladat elviselésére gyengék az én vállaim.

De azoknak kívánsága előtt meg kellett hajlanom, kiknek tekintélye parancsol. Bizonyára a király tetteinek emlékéért el nem törölheti soha a feledés. Nem csekély veszteséget okozott az ő halála nekünk is, valamint a keresztyén vallásnak is. A közhaszon érdekében valóban soha sem élhetett elég sokáig. Nem bántok meg más királyokat, ha állítom, hogy senki soha ama barbár, kegyetlen és keresztyén vére szomjas ellenséget annyi és oly nagy csapással nem sujtotta. De ha a végzet úgy akarta, hogy a keresztyén világ ily jeles és páratlan védelmezőjétől fosztassék meg, elhatároztam az ő viselt dolgait és az ő dicséretét rövid beszédbe foglalni. Titeket kérlek, hallgassatok meg szokott figyelemmel.

Midőn László, Pannonia és Moesia királya, Prágában, mely e tartomány feje (!), mérgezés következtében meghalt: a pannon főrendek Mátyást, kinek atyja János vajda volt, egyhangú megegyezéssel és egyhangú szózáttal királynak választották. Ezt III. Frigyes nehéz szívvel viselvén (ugyanis Lászlónak nem maradt gyermeke) nagy sietséggel sereget gyűjtött Mátyás ellen. Minthogy Mátyás a legedzettebb és legharcziasabb vitézeknek bővében volt, lovas és gyalog hadakat szerzett. Több ütközetben fényes diadalt aratott.

János vajda volt, ezt el nem feledhetitek, ki szembe szállván Mahomettel, a keresztyén világ legádázabb ellenségével, győzelmesen távozott. Mátyás el nem fajult atyjától. Ugyanis ha emez első éveket a jó erkölcsökben és a leghasznosabb tudományokban neveltetve töltötte, további élete javát a hadi pályára szentelte: ki nem tudja, hogy ez elhatározását mennyi dicsérettel magasz-

Ut Latislaus: qui Pannoniae imperabat et Mesiae: Pragae: quae eius regionis caput existit: veneno sublatus est: Pannonii Principes Matthiam: cui Joannes Vaivoda parens fuerat: una voce uno consensu uno ore Regem crearunt. Id Federicus tertius graviter et iniquo ferens animo (nam Latislao nulli fuerant liberi suae vitae superstites) confestim exercitum adversus Matthiam instruxit. Hic quoniam robustissimorum ac pugnacissimorum militum numero abundabat, ex equitatu ac peditatu amplum coegit exercitum. Consertisque pluribus proeliis amplissimam reportavit victoriam. Fuit is Joannes Vaivoda: id quod oblivisci non potestis: qui signis cum Mahumeto reipublicae christianae inimicissimo collatis superior discessit. Nec ab eo Matthias degeneravit. Nam cum primos illos annos honestissimis moribus et optimis disciplinis consumsisset reliquae aetatis robur ad rem militarem applicuit. Id consilii quantis fuerit laudibus celebratum quis ignorat? Cum enim mente agito quantam gloriam populo christiano rei bellicae virtus attulerit: quae illi beneficia contulerit: eam ceteris omnibus praeferam necesse est. Haec effecit: ut qui Pannoniae: Germaniae: Italiae: compluribusque nationibus christianis crudeliter turpiterque imperare staterat Mahumetus in maximas difficultates adduceretur. Nam cum minorem Asiam cunctaque eius regna, multas graecorum urbes: ipsam Constantinopolim totius orientis decus atque ornamentum: omnem Peloponessum: Achaiam: Epirrhum Bulgariam haud parvam Macedoniae partem sub imperio suo redegisset, magnaevae Misiae superioris pars timore adducta ad eum defecisset. Bosinam insuper agris ante igni ferroquae vastatis ac rege capto: et Lesbos suae dictionis fecisset: ne ullum quidem terrorem adiecit Matthiae.

talták? Mert ha elgondolom, hogy a harczyi erény a kereszténységnek mily nagy dicsőséget szerzett, mennyi sok jótéteménnyel árasztá el: ez erényt a többinek elébe kell helyeznem. Azt művelte, hogy Mahomet, ki Pannonia, Germania és Italia, valamint a legtöbb keresztvény nép felett gyalázatos módon és kegyetlenül akart uralkodni, a legnagyobb veszedelembé jutott. Ugyanis midőn Kis-Ázsiát minden országával együtt, sok görög várost: magát Konstantinápolyt, az egész keletnek eme díszét és ékességét; egész Peloponnesust, Acháját, Epirust, Bulgáriát és Maczedoniának sem csekély részét, hatalma alá hajtotta volna, felső Misiának (*sic!* = Moesiának) egy része rémülten pártolt volna hozzá, ezen kívül Boszniát már korábban tűzzel vassal elpusztította és királyát elfogta és Lesbost szintén meghódította volna: Mátyást el nem riasztotta. Barbár seregeit, melyeknek számával fölányban volt, Pannonia ellen vezette (mert hiszen e királyságot is remélte uralma alá hajtani) és azt föl is dulta. Ámde Mátyás könnyű fegyverzetű sereggel állt vele szembe. Ütközetre kerülvén a dolog, hosszasan harczoltak; végre a barbar kénytelen volt hátát fordítani. A törökök közül több mint harmincezer elesett, közel tizezer foglyul esett, Bosznia nagy részét, melyet a török hatalmába kerített, visszafoglalta és birodalmához csatolta. Midőn a velencei tanács eme nagy diadalról értesült, azonnal követeket küldött Mátyáshoz, hogy neki szerencsét kívánjanak és a velenceiek teljes segedelmét ígérjék meg. Midőn a követek küldetésük célját kifejtették, titkos tanácskozásra hívtak meg. A ki a követségben legidősebb és legtekintélyesebb volt, az vállalta magára azt a szerepet, melyet másfelől maga Mátyás viselt. Tehát Mátyást, mint a hogy a tanács nekik utasításul adá, a velenceiekkal kötendő szövetségre buzdítja és megígéri, hogy a tanács azon esetre, ha Mahomet ellen háborút

Quamquam enim copias : quod earum numero superior erat in Pannoniam (si quidem eius regni adipiscendi spem sibi constituerat) deduxisset : eamque populatus esset. Matthias tamen cum expedita manu sese illi obiecit. Ut ventum est ad manus ac diu pugnatum : coactus est barbarus terga dare. Turcorum plus triginta milia caesa sunt prope decem milia capta. Maiorem Bosinae partem : qua ille potitus erat : hic recepit atque imperio suo adiecit. De tanta victoria ubi senatus venetus certior factus est : legatos repente ad Matthiam proficisci iubet : qui de ea illi gratulentur omnemque venetorum operam polliceantur. Cum legationem exposuissent, in secretum abducuntur. Qui caeteris legatis aetate anteibat et gravitate prestabat : eas illius preoccupavit oratio. Regem igitur, quod ita ipsis a senatu in mandatis datum esset, ad ineundam cum venetis societatem hortatur, senatumque ei pollicetur si bellum adversus Mahumetum suscipiat, ac rempublicam christianam tueatur, quot annis octoginta nummum aureorum milia exoluturum. Multa tandem oratione consumpta concessit Matthias in legatorum sententiam. In hunc modum inter Regem et venetos composita est societas. Nequeo praestantissimi Principes verbis consequi quantas clades turchis intulerit : quot fertilissimos illorum agros diriperit : quot tuguria igni absumperit : quot oppida funditus everterit. O praeclarum regem semper litteris ; laudibus monumentisque decorandum. In plura magnitudine nominis tui fecisti ; quod armis facere Rex alius potuisset. Oppidum erat : quem Belgradum incolae vocabant : natura adeo munitum :

indítana és a keresztyén államok védelmére kel, évenként nyolczvan ezer aranyat fog fizetni. Hosszas tárgyalás után Mátyás hajolt a követek nézetéhez. Ily módon a velenczeiek és Mátyás között a szövetség megkötöttet.

Nem bírom nektek, jeles fejedelmek, szóval elmondani: hány csapást mért a törökökre, hány termékeny földjüket elpusztítá, hány falvokat fölperzselt, hány városukat porig lerombolta. Óh jeles király, te örökké magasztalendő írott emlékekben és eleven emlékezettel. Te pusztá nevednek nagyságával többet tettél, mint a mennyit más király fegyverrel bírta véghez vinni. Volt egy város, melyet lakói Belgrádnak hívnak. Ez a természettől úgy meg van erősítve, hogy csak ostromlás útján lehet bevenni. Ezt Mahomet az élelem és a fegyverek minden nemével ellátván tizenötezer könnyű fegyveressel megrakja. Bevehetetlennek is mondhattad volna e várat. Erről mihelyt Mátyás kémétől értesült, azonnal a vár ellen indítja seregét és nem messze a vártól tábornok út. Nehány napi pihenő után, a katonákat gyűlésre hívja egybe és buzdítja őket, hogy tartsák készen fegyverüket, mert a várost ostrom alá akarja fogni. Másnap a lovasokat csatasorba állítja; a gyalogok közül alkalmas helyen állítja föl azokat, kik az ellenséget lővőszerekkel, hajtó dárdákkal, skorpió gépekkel tartás távol. Mások létrákat vittek, melyeken a falakat meghágnak. Mások meg a falak rombolására törökösokat szállítottak. Míg ezek történtek, a város kapitánya gyűlésbe hívja egybe az őrséget. Kijelenti, hogy kémeket küldött az ellenség táborába, akik hírül adták, hogy a város ellen rövid időn ostromot fognak intézni. Ezért gondolják meg a dolgot; ki-ki fejtsé ki nézetét; ő maga a többség véleményéhez csatlakozik. Egy rész azt véleményezte, hogy a várost föl kell adni Mátyásnak és neki meg kell hódolni; mások azt mondták,

ut non nisi obsidione expugnari posse videretur. Ipsum ut omni et commeatus et telorum genere Mahumetus munivit quindecim expeditorum militum milia imposuit, Dixisses id penitus inexpugnabile. Quod ut Matthias ex exploratoribus comperit habuit confestim ad oppidum castra movit: nec longe ab eo stationes posuit. Ut dies aliquot ocio dati sunt milites ad se accersiri iubet: atque ut arma expediant, quando oppidum sit oppugnaturus admonet. In sequenti die equites in aciem eduxit: peditum alios: qui hostem tormentis, tragulis, scorpionibus arcerent: idoneis locis disposuit. Alii scalas: quibus murum conscenderent: eius iussu comportarunt. Alii ad ipsum diruendum arietes admoverunt. Haec dum gerebantur praefectus oppidi milites ad concionem advocat: se in hostium castra speculatores misisse speculatum: qui eos nunciaverint brevi oppidum expugnatos. Quare rebus suis consulant. Quisque quid sui sit consilii explicet: se maioris partis sententiae accessurum. Cum igitur alii oppidum Matthiae imperio ac potestati dedendum: alij nequaquam a fide decedendum: quin eos: qui nullam promissi fidem (servarent) praestarent: pro proditoribus habendos: cum praesertim omni commeatus genere abundarent et quicquid in exercitu Mahumeti fuisset roboris et floris adesse censerent. Haec maiori parti sententia tutissima visa est, ut patenti porta in hostes impetus fieret, quando cum sustinere non possent. In hunc modum maximas copias parua manu fusas esse. Vix horae duae circumactae sunt (nam se se instruxerant ac paraverant) cum cornua cecinerunt tympanaque pulsarunt. Sic porta erumpunt. Hic impetus

hogy ki kell a hűségben tartani, nehogy őket mint olyanokat, kik esküjökhez hívek nem maradtak, árulókül tekintsék és pedig akkor, midőn mindennemű készlettel rendelkeznek és Mahomet sergének színe java van háborúban. A többség azt a tervet tartá legbiztosabbnak, hogy a tárt kapukon át rohamot intézzenek az ellenség ellen, midőn már az ostromot tovább nem bírják, mert ily úton már vert szét nagy serget csekély számú csapat. Alig telt el két óra (mert készenlétben voltak), midőn megharsantak a trombiták és pörgött a dob. Így törtek ki a kapun. E támadás azonban sem Mátyást, sem katonáit meg nem riasztotta. Sőt inkább csatára készen fegyveresen szembe szállnak. Akkora veszteség sújtá a törököt, hogy hírmondó sem akadt magából a táborból, hanem csak mende-mondából tudta meg Mahomet az iszonyú csapást. Egy szálíg elhull minden embere. A várost Mátyás földig leromboltatja. E győzelem III. Frigyest oly örömmre ragadta, hogy Mátyást alsó Misiának (*igy!* = Moesiának), melyet Boemiának (*igy!*) hívnak, királyául ismerte el. (!) Innét Mátyás Prága városa ellen vezette hadait. Sok ideig ostromolta. Már-már elérte célját, midőn Ulászló, Kázmér lengyel király fia, nyolczvan ezer emberrel a város segítségére jöven, ennek közelében tábort ütött. Mátyás, mivel sergének létszáma jóval csekélyebb volt, visszavonult. Nincs szárdékomban az ő többi győzelmeit felsorolni, mert igen hosszúra terjedne beszédem. Minthogy a dicsőséget a testi, lelki javak és a szerencse adományai szerzik meg az embernek: érdemes kifejtenünk, mily mértékben rendelkezett ő ezekkel.

Atyja volt,¹ mint fennebb emlitem, János vajda, ki korának összes vezérei közt az elsőséget vívta ki. Mátyás tőle nem külö-

nec Matthiam terruit, nec eius commilitones. Quin instructi atque armati illis occurrunt. Tanta est Turchis strages illata, ut tam ad aures Mahumeti non ex praelio nuntius, sed ex sermone rumor afferret. Ad unum omnes occisi sunt. Oppidum ad solum everti iussit. Ea victoria tantam Federico tertio voluptatem attulit ut ipsum Misiae inferioris: quam Boemiam vocant, Regem renunciaverit. Ex quo cum exercitu ad urbem Pragam contendit. Diu eam obsedit. Optati compos factus esset in (! = nisi) Ladislaus Casymiri (Rex Polonorum) Sarmatarum regis filius cum octoginta milibus hominum quo obsessae suppetias ferret, prope urbem consedisset Matthias quod militum numero erat inferior abduxit exercitum. Non est mihi consilium reliquas eius victorias referre, quod nimium provehenda esset oratio mea Cum igitur ex his: quae corporis: animi, fortunae sunt, bonis laus constituitur operae pretium est: ut quanta in eo fuerint explicemus.

Parente ortus est: ut ante dixi: Joanne Vaivoda: cui ex omnibus sui temporis ducibus principatus deferebatur. Haud fuit Matthias illius dissimilis: qui: cum ad rem militarem: de qua uos admonui: incubisset: ad humanitatis studia ingenium contulit. In his quantum profecerit: declarant aptissimae eius intentiones. Nunquam a legendis libris abducebatur. Sive enim in castris fuisset, sive domi se continuisset: sive in villam se coniecisset nobilissimos historicos Titum Livium: C. Cesarem: Quintum Curtium lectitabat. Fatebantur: qui sub signis suis militabant, milites unum esse regem: qui cum Julio Caesare atque Alexandro tuto et merito conferri posset.

¹ Itt kezdődik az Abel-féle szöveg.

bőzött, ki azonban, míg atyja a hadi dolgokra adta magát, mint már fennebb erről megemlékeztem, a humán tanulmányokra szentelte lelkét. Hogy e téren mekkora haladási tőn, mutatják nemes törekvései. Soha semmi sem tartotta vissza a könyvek olvasásától. mert hiszen akár táborban élt, akár otthon tartózkodott, akár nyári lakába vonult vissza, a legjelesebb történetírókat, Titus Livius, C. Caesart, Quintus Curtiust olvasgatá. Nyíltan vallák a zászlói alatt hadakozó katonák, hogy ő olyan király, kit Julius Caesarral és Nagy Sándorral bátran és méltán lehet egy sorba helyezni. Hányszor találták párnáján Livius? hányszor Caesart? hányszor Curtiust? Ne csodáljuk hát, ha Sándort, ama macedon királyt,¹ *jóllehet maroknyi sereggel megszámlálhatlan hadi népet gyakran megvert, ha Pyrrhust, noha a csapatok elhelyezésében rendkívül jeles volt, ha Hannibált, habár pun ravaszsággal másokat túlszárnyalt,* bámulatos hadi erényével fölülmulta. Mert ha szót ejtek, nem szabad azt hazugsággal beszennyezni: soha senki jobban el nem találta a tábornak való helyet, mint Mátyás; senki jobban nem vezényelte sergét a csatára, senki jobban meg nem futamítá az ellenség hadsoraikat; senki jobban nem tűrte a hideget és zord telet. Mit mondjak a szent tudományokról, melyekkel tudjuk mily hévvel foglalkozott? Azoknak tartalmát oly híven megőrzé emlékezetében, hogy e miatt őt mindnyájan felette bámulták. E tudományok közé sorozta a bölcsesletnek azt a részét, melyet erkölcsstannak neveznek, mert azon meggyőződést táplálta, hogy ez a helyes kormányzásra igen szükséges. A kikben e tudomány ismerete teljesen hiányzott, mivel a legnagyobb tévedésekbe bonyolódtak bele, úgy ítélte, hogy azokat az igazi királyok sorába nem is kell számítani. Ily szempontokból vezéreltetve királyságában

Quoties in ipsius pulvinaribus inventus est Livius? quoties Caesar? quotiens Curtius? Igitur mirari desinamus si Alexandrum illum macedonum regem et si parva manu innumerabiles copias sepe praelio fregisset, si Pyrrhum quamvis praesidia eleganter disposuisset, si Hannibalem quanquam punico astu vigiisset, admirabili virtute superavit. Enimvero si qui a me profertur sermo nullo est mendacio inquinandus: nemo unquam Rege Matthia praestantius castris locum cepit nemo exercitum instruxit: nemo hostium acies profligavit: nemo hanc vim frigorum hñmemque excepit. Quid loquar de sanctis litteris: quarum illum perstudiosum fuisse constat? Quae in his continentur adeo memoria tenebat ut eum cuncti summo opere admirarentur. His tam partem philosophiae quam moralem vocant adiecit quod eam ad rempublicam bene gerendam pertinere arbitrabatur. Quibus profecto nulla erat litterarum cognitio nequaquam ipsos in numero regum habendos censebat. His rationibus impulsus nobilissimum in regno suo gymnasium constituit eoque peritissimos ac sanctissimos viros undique accersendos putavit. Ex ea re id utilitatis consecutus est ut summa polleret prudentia. Nam et praeteritorum nullam abiecit memoriam quae bona futura videbantur: ea mente agitabat. Quae ad mores institutaque pertinebant: eorum non nescius erat.

Non solertiam non docilitatem contemnebat.

¹ A csillaggal megjelölt rész hiányzik az Ábel hagyatékában talált szövegből.

gymnasiumot¹ állított fel és úgy vélekedett, hogy ebbe a tudományokban legjárásabb és legszentebb életű embereket kell meghívni. Ez eljárásának az a haszna lett, hogy a legnagyobb bölcseségre tett szert. Ugyanis a mult időknek egyetlen emlékét sem vetette meg, melyből a jövőre nézve okulást nyerhetett; lelkében mindezt megforgatta. Mindazt, a mi az erkölcsök és intézmények javítására szolgálhat, szem előtt tartotta.² Nem kicsinyelte a tanulási készséget és igyekezetet.

Mert úgy vélekedett, hogy azt, a mi az állam javára válhatik, azt tudni azoknak kötelessége, kik az államban a legmagasabb polczot foglalják el. Hogy a tapasztalat mily nagy hasznára van az államok kormányzóinak, van-e a ki nem tudja? Hiszen látjuk, hogy több király volt, ki a legtapasztaltabb tanácsadók véleményéhez hajolt és tanácsukat követte, mert ezek előtt nem voltak ismeretlenek más nemzetek viselt dolgai. Hogy mily odaadó lélekkel csüggött az igazságon, bizonyíthatja a gonosz és elvetemült emberek iránt tanusított viselkedése, kiknek gyakori szerencséje, mely néha még a legerősebb férfiakat is eltántorítja, ő reá semmi hatással nem volt. Mert kérelhetetlenül bűnhődniök kellett azoknak, kik az egyenes útról letértek. Ellenben azokat, kik a jó útra tértek, jutalmakkal és kitüntetésekkel halmozta el. Mert bizony ha hitelt kell adnunk a theologusok fejének Aurelius Augustinusnak: az az uralom, mely Igazságosság nélkül való, rablásnak tekintendő. Nem is lehet tartós azoknak uralma, kik az igazságot száműzték államukból. Nincs semmi út, melyen az Istenhez közeledhetünk, ha nem az igazság útja, mert hiszen ez a legelső minden erények közt, mint kijelenté az a férfiú, kitől eredett

Nam quae regno suo utilitati futura erant, id quod eorum est : qui civitatum summum, atque altissimum gradum obtinent, cum animo suo considerabat. Experientia quantum civitatum gubernatoribus sit usui quis ignorat? Cum plures reges fuisse videamus : qui experientissimorum sententiis consiliisque paruerunt : quod eos : quae apud exteros nationes gerentur : nequaquam latebat, Iustitiae quantum se se dediderit ostendunt improbi ac perditii homines ; quorum praemia : quibus fortissimi viri nonnunquam monentur : apud ipsum minime valuerunt. Qui enim e recta via declinasset : his erant subeunda supplicia. Qui autem in bonam frugem evassissent : (*sic!*) hos et beneficiis et honoribus amplectebatur. Enimvero si illi ipsi Theologorum principi Aurelio Augustino fides habenda est : Sunt ea regna : quae Iustitia vacant : existimanda latrocinia. Nam qui urbibus praesunt : si Iustitiam proscripserint diuturni esse non possunt. Nulla alia re magis ad deos, quam Iustitia accedere possumus, quando omnium ut inquit ille : a quo omnis peripateticorum familia emanavit : Aristoteles : sit excellentissima virtutum. Haec effecit ut Matthias quattuor et viginti et eo amplius annos regno potiretur. Tanti Regis fortitudinem quis satis laudare poterit? qui et timenda timeret : et quae nullo erant timore digna contemneret. Non ipsum delectabant illa fortitudinis genera, civile, servile, furiosum, consuetudinale, bestiale. Studioso delectabatur, quod bono, et ex electione cum hoste manum conserebat.

¹ A *gymnasium* szót mint jellemző kifejezést megtartottam, habár itt az egyetemről lehet szó.

² Innét kezdve ismét egy hosszabb részlet hiányzik az Ábel-féle kéziratból.

az egész peripatetikus iskola: Aristoteles. Ennek köszönhető, hogy Mátyás huszonnégy évig, sőt még több ideig viselte a királyi hatalmat.¹

Egy ily nagy király bátorságát ki bírná elég dicsérettel magasztalni? Csak attól félt, mitől félni kell, de a mi nem vala méltó a félelemre, megveté. Nem találta kedvét a bátorságnak polgári, szolgái, dühös, megszokott, vadállatias nemében. Az öntudatos, az egyedül hasznos bátorságra törekedett, az ellenséggel a tetszése szerinti helyen és időben ütközött meg.

Az Akadémia követői előtt nem nagy becsben van a mérsékletesség; mert ez erénnyel a királyok nem igen dicsekedhetnek. Merőben más nézetet vallottak a peripatetikusok. És méltán! Mert hiszen van-e csúnyább dolog az emberi életben a mértéktelenségnél, mely az embert teljesen lealacsonyítja! Van-e valami, a mi az embert vagy a gyermekhez vagy épen a barmokhoz tenné inkább hasonlónak?

² De hát bőkezű voltának mennyi dicsőséget és mennyi hasznot szerzett. Ezt bárki beláthatja, ha fontolóra veszi, hogy soha senkitől nem vonta meg pénzadományát, kiket azt megilletett; költekező volt, de a más pénzéhez nem nyult. A mennyi jövedelme volt, abból tömérdekét áldozott azokra, kik az ő fényét emelték, jótéteményekkel halmozta el őket.

Mellőzöm ily nagy királynál kiemelni pompaszeretétét, hiszen tudva van, hogy ezt oly nagy mértékben kifejté, hogy ez erényével túlszárnyalta korának összes királyait. Mellőzöm nagylelkűségét.³ Ez tevő őt képessé mind a jó, mind a balszerencse elviselésére. Akad-e hát oly esztelen, ki még kételkednék, hogy e lélek az istenek körébe szállott, miután oly rendkívüli, oly kiváló, oly fényes tehetségekkel volt felruházva.

Vegyük még hozzá többi erényeit, melyeket se nem mellőzhetek, de mellőznöm nem is szabad. Soha Mátyás nem helyezte a legfőbb jót sem a gyönyörben, sem a gazdagságban, sem a rangban, sem a test javaiban. Mindezek az én hitem szerint töré-

Apud Academicos temperantia non multum laudis habet, quod ea Reges laudari non solent. Ab ea sententia Peripatetica vehementer obhorrent. Nec immerito, quid enim turpius in rebus humanis intemperantia invenire potest: quae hominem omni turpitudine inquinat? quid quid ipsum vel puerorum vel belluarum haud dissimilem efficit?

Age Liberalitas quantum illi laudem emolumentumque attulerit: quis hac coniectura consequi potest: cum numquam sit abusus pecunia eos: ut oportebat: fecerit sumptus: alieno abstinuerit: qui ad se pertinebant proventus consecraverit. innumerabilia in eos: qui auctoritati suae dediti erant. beneficia contulerit. Omitto tanti Regis Magnificentiam: quam tantam fuisse constat: ut omnibus etatis suae regibus ea virtute antecellerit. Omitto Magnanimitatem: quae illum fortunae ferendae tum secundae tum adversae conscium reddidit.

¹ Itt a szónok történeti tévedésbe esett, mint a mily könnyen követ el hibát a geographia körében.

² Itt veszi fel ismét a beszéd fonalát az Ábel-féle szöveg.

³ Itt szakad meg az Ábel hagyatékában talált másolat szövege. Utána a csonkaság jeléül pontok következnek.

keny, mulandó dolgok. Ezért ő a pogány népek tévedését elvetvén a valódi, azaz a keresztyén vallásra irányozta lelkét, ehez emelkedett, mert ebben kereste az üdvösséget. Evvel kapcsolta egybe a bölcsességet. Nem is bírnám megmondani, hogy lehet az érényeknél tökéletesebbet az emberben találni.

Azt hiszem, eleget mondottam már, a miből beláthatjátok, hogy mily kitűnő érényekkel volt Mátyás telruházva. Ideje beszédemet befejeznem. Meglep a fájdalom is; annyira elnyom, hogy beszédem folyását is megakasztja és habár többet szeretnék mondani, ebben meggátol.

Ki volna oly érzéketlen, ki volna oly vad lelkű, oly kegyetlen és az emberi érézből annyira kivetkezett, a ki, midőn a legjobb fejedelmeket és legelőkelőbb férfiakat gyászba és búbanatba borúlva látja, vissza tudná tartani könyeit? Járuljunk hát ama legjobb és legnagyobb Krisztushoz könyörgésünkkel, hogy valaha elvegye fáradalmainak jutalmát! Elmondám.

Magyarra fordította

HEGEDÜS ISTVÁN.

Quis est igitur tam suae mentis inops : ut hanc animam ad deos accessisse ambigat ? quando tam singularibus, tam praecipuis tam praeclaris fuerit dotibus ornata ?

Adde caeteras illius virtutes : quae a me praetermitti nec possunt nec debent. Nunquam. Matthias in voluptate : nunquam in divitijs nunquam in honoribus : nunquam in bonis corporis summum bonum constituendum putavit. Sunt haec mea sententia et caduca et fragilia. Sed reiectis gentilium erroribus ad veram idest christianam religionem : quod in ea summam foelicitatem ponebat : mentem suam erexit atque extulit. Ad hanc sapientiam adiunxit.

Quibus quidem virtutibus quid in homine praestantius inveniri queat : non facile dixerim. Multa mihi verba fecisse videor : ex quibus Matthias quantis fuerit virtutibus praeditus : intelligere potuistis. Reliquum est ut finem dicendi faciam. Accedit dolor ipse : quo sic opprimor : ut orationis meae cursum reprimat : ac me picere plura parantem impediatur. quis tanta crudelitate imbutus ; quis adeo ferus : asper et inhumanus : qui cum tot optimos principes nobilissimosque homines videat in luctu moeroreque versari : lachrymis continere possit ? Nos christum illum optimum maximum : ut aliquando laborum suorum praemia consequatur : precibus fatigabimus.

Dixi.

